

ANARCHIA VERZUS LEVIATAN

JAMES M. BUCHANAN: Hranice slobody: Medzi anarchiou a Leviatanom. Bratislava, Archa 1966, 235 s.

Možno sociálno-politické inštitúcie objasniť na zmluvnom základe? Je kooperácia medzi ľuďmi výsledkom spontánnej evolúcie, alebo rezultuje z nejakého donucovacieho mechanizmu? Je anarchistický sen, ničím a nikým neobmedzená sloboda individua, udržateľným princípom sociálneho poriadku? Aké sú limity slobody? Aká je funkcia štátu a vlády? Prečo sa ľudia zdráhajú trestať porušovateľov zákona? Ako zosúladiť slobodu a zákon? Tieto a mnohé iné otázky nastoľuje a odpovede na ne hľadá James M. Buchanan, nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu, v recenzovanej knihe.

Dielo je pozoruhodné hneď z niekoľkých dôvodov. Autor totiž k tradičným problémom sociálnej a politickej filozofie pristupuje ako ekonóm, pričom uplatňuje najmä výsledky a poznatky z teórie hier a rozhodovania. Už tento prístup, v ktorom sa snúbi to, čo sa na škodu veci tematizuje izolovane, totiž ekonomické a politické problémy, robí z knihy ojedinelé dielo. Treba tiež spomenúť, že Buchanan sa usiluje oživiť zmluvnú teóriu a doložiť jej explanačnú silu a produktivnosť analýz, ktoré z nej vychádzajú. Základnou metodologickou platformou, ku ktorej sa Buchanan hlási, je metodologický individualizmus, ktorý rámcuje predložené úvahy.

Napriek titulu nenájdeme v knihe explicitné určenie hraníc slobody ani množinu princípov, podľa ktorých by sa dali definovať. "Princípy, ktoré azda možno v tejto knihe nájsť, sú princípmi, podľa ktorých by sme si mali uvedomiť existenciu multidimenzionálnej výmeny medzi slobodou a zákonom, mali by sme počítať s tým, že jednotlivé zákony pri obmedzovaní individuálnej slobody navzájom súvisia, a mali by sme si uvedomiť aj to, že pretrvávajúce nedorozumenia v otázke samostatnosti konštitučného a postkonštitučného štádia vedú ku katastrofe." (s. 215).

Buchanan sa vo svojej argumentácii vracia k Hobbesovej anarchii, pričom nepostuluje rovnosť ľudí ani ako východisko, ani ako žiaduci stav. Pri tematizovaní problematiky zmluvy ako nástroja na pochopenie záhad kooperácie a sociálnej interakcie vedie demarkačnú čiaru medzi úrovňou výberu pravidiel (konštitučná etapa) a úrovňou správania či konania podľa pravidiel (postkonštitučné štádium).

Obsah knihy sa člení do desiatich kapitol, na ktoré nadväzuje stručný záver, bibliografia a index. Osobitne treba upozorniť na starostlivo spracovaný register (s. 230-235), ktorý čitateľovi uľahčí pochopiť jednotlivé definičné vymedzenia a explikácie pojmov.

Prvé štyri kapitoly analyzujú proces, v ktorom z úsilia jednotlivcov o maximalizáciu vlastného prospechu vzniká na základe dohody a definovaní individuálnych práv sociálny poriadok a vzniká politický systém poverený vnucovaním pravidiel so zreteľom na stanovené právo.

Prvá úvodná kapitola (Úvod, s. 1-20) skúma hypotetickú genézu udeľovania práv a ich presadzovania, medzi kolektívnej moci stelesnenej vo vláde a štáte, pričom právo sa chápe ako sústava pravidiel správania nezávisle od toho, či sú výsledkom dohody, alebo sú nanútené zvonku. Hoci Buchananove reflexie sú čisto teoretické, predsa sa len opierajú o realie konštitučného systému USA. Vzhľadom na dobu, kedy kniha vznikla, ho zaujímali najmä 60-te a 70-te roky. Vtedy podľa jeho koncepcie konštitučného a postkonštitučného štádia zmluvy došlo k devastácii kmeňového majetku americkej spoločnosti. V tejto súvislosti treba poznamenať, že Buchanan zákon a právo explikuje v zmysle modelu ekonomickej výmeny, kalkulovania ziskov a nákladov a kapitálových investícií.

Heuristickou funkciou spoločenskej zmluvy, charakteristikou dvoch etáp jej utvárania (konštitučné a postkonštitučné štádium) sa zaoberá druhá kapitola (*Základy slobody v spoločnosti*, s. 20-43). V tretej časti (*Postkonštitučná zmluva: Teória verejných statkov*, s. 43-56) si autor bližšie všima pravidlá vyjednávania pri výmene súkromných statkov a pravidiel správania pri výmene verejných statkov, analyzuje problém tzv. čierneho pasažiera spojený s tým, že individuum chce profitovať z prístupu k verejným statkom bez toho, aby sa podieľal na nákladoch nutných na ich zabezpečenie.

Ekonomickú teóriu práva, rozlíšenie medzi ochranárskym a produktívnym štátom, otázky redistribúcie príjmov a bohatstva nájde čitateľ v prístupnej forme v štvrtej kapitole (*Konštitučná zmluva: Teória práva*, s. 66-91). Pre prevažnú väčšinu Buchanových analýz a modelov sociálnej interakcie je symptomatické, že nezahŕňujú temporálnu dimenziu. V tomto smere je výnimkou piata časť knihy (*Pokračujúca zmluva a status quo*, s. 92-110), ktorá sa zameriava na jestvujúce pravidlá a sociálno-politické inštitúcie právneho poriadku a ktorá predkladá špecifikáciu práv v rámci daného status quo, čo je determinované daným spoločenstvom a zvoleným časovým horizontom. Šiesta kapitola (*Paradox "podriadenia sa vláde"*, s. 111-130) rozoberá funkciu vlády s dôrazom na politický kontext v USA v 70-tych rokoch. Možnosti konštitučnej zmeny, pomer medzi etikou a ekonomikou sociálnej interakcie, príčiny a dôsledky erózie konštitučného poriadku v zmysle deštrukcie sociálneho kapitálu tematizuje siedma kapitola (*Zákon ako verejný kapitál*, s. 130-158).

Otázky povahy a funkcie trestu, pravidiel, podľa ktorých sa vymeriava stupeň trestu, reaktívne a strategické momenty pri stanovovaní trestu v konštitučnom poriadku a dilemu, ktorá je nerozlučne spätá s demokratickými režimami, ktorých právny systém vyrastá z individuálnych hodnôt (v dôsledku skôr reaktívneho než strategického postupu pri stanovovaní intenzity trestu sa oslabuje rešpektovanie zákona a jeho presadzovanie) skúma ôsma kapitola (*Dilema trestu*, s. 159-178). Otázku, či vonkajšia moc je sama oprávnená voliť medzi alternatívnymi stratégiami trestu nezávisle od preferencií voličov, autor detailne analyzuje so zreteľom na problém obmedzovania moci vlády v deviatej časti (*Leviatanova hrozba*, s. 179-201). V danom kontexte sa tiež analyzuje problematika princípu väčšinového hlasovania, politické príjmy a preferencie politikov, úskalia byrokracie a jej narastanie úmerne rozširovaniu verejnej sféry na úkor sféry "sporiadanej anarchie".

Hoci ambíciou Buchananovej práce je diagnóza predností a limitov konštitučného poriadku, v záverečnej kapitole sa venuje otázke inštitucionálno-konštitučnej zmeny (*Za hranicami pragmatizmu: vyhliadky na konštitučnú revolúciu*, s. 180-202). V stručnom závere Buchanan deklaruje svoje presvedčenie o životnosti osvietenského ideálu slobodných vzťahov medzi slobodnými ľuďmi na pozadí zlyhania dvoch rivalizujúcich krajných alternatív: Hobbesovej anarchistickej džungle a Leviatana (s. 220).

Zoči-voči našim skúsenostiam s budovaním demokratických inštitúcií, s úsilím o právny štát, rôznym poňatiam politiky, zväčša v príkrom rozpore s tým, čo pod ňou rozumie Buchanan, ktorý patrí k najplyvnejším mysliteľom liberalizmu, má jeho kniha nielen teoretický význam, ale aj praktický dosah. Nástrojmi, ktoré ponúka na porozumenie demokratizačných procesov v konštitučno-právnom poriadku, umožňuje vysvetliť mnohé z procesov a udalostí, ktorých sme dnes svedkami. Navyše, na pozadí udalostí v Albánsku a na Balkáne je aktuálne jeho posolstvo, že stabilita sociálneho poriadku je krehká a môže ju veľmi rýchlo vystriedať stav bez pravidiel, ktorý si zrejme neželá ani nenapraviteľný romantický anarchista.

Pravdaže, autor neposkytuje nijaké recepty na realizáciu konkrétnych konštitučných zmien a už vonkoncom nie vízie "dobrej spoločnosti", ktorým sa sociálni filozofi s obľubou venujú. Aj keď čítanie Buchananovej knihy nepatrí k jednoduchým lektúram a asi možno oprávnene predpokladať, že plný zmysel a dosah jeho analýz a rozborov možno pochopiť len vtedy, ak poznáme aspoň základný konceptuálny aparát teórie hier a modernú ekonomickú teóriu, oplatí sa knihe venovať sústredenú pozornosť. Mohla by poslúžiť ako inšpirácia na konfrontáciu filozofických úvah domácej proveniencie na tému demokracia a jej inštitúcie s ekonomickými a právnickými prístupmi.

Na záver treba oceniť prekladateľské úsilie Ľubice Hábovej, ktorá úspešne zvládla množstvo úskalí nielen terminologického charakteru a adekvátne pretlmočila Buchanane myšlienky do slovenčiny.

Tatiana Sedová

PhDr. Tatiana Sedová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR